

Q U E E S T E 21

2014/2

TIJDSCHRIFT
OVER JOURNAL OF
MIDDELEEUWSE MEDIEVAL
LETTERKUNDE LITERATURE
IN DE IN THE LOW
NEDERLANDEN COUNTRIES

Augustijnken primair

Over het feitelijke en geïntendeerde primaire publiek van Augustijnkens oeuvre

GERARD BOUWMEESTER

Over de kwaliteit van het werk van de Middelnederlandse auteur Augustijnken lopen de meningen zeer uiteen. Literatuurhistorici zijn doorgaans weinig positief over hem: Jan te Winkel typeerde hem bijvoorbeeld als ‘een mislukt cleric.’¹ In de Middeleeuwen echter moet Augustijnken ongekend populair zijn geweest: de zeven van hem bekende teksten zijn overgeleverd in liefst negen handschriften, wat – zeker voor sprooksprekers als hij – een ongekend *moyenne* is.² De handschriften kennen bovendien een grote geografische en chronologische spreiding (zie tabel 1).³ Het verschil in waardering tussen de receptie door literatuurgeschiedschrijvers en de receptie door de samenstellers van tekstcollecties voor verzamelhandschriften laat zien dat een eenduidig oordeel over ‘de receptie’ van het werk van Augustijnken niet te vellen is; beter is het om over verschillende fasen te spreken.

* This publication has resulted from the project ‘The Dynamics of the Medieval Manuscript: Text Collections from a European Perspective’ (www.dynamicsofthemedievalmanuscript.eu), which is financially supported by the HERA Joint Research Programme (www.heranet.info) and the European Community, FP7 2007–2013. Ik dank de twee anonieme referenten, Paul Wackers, Bart Besamusca, Daniël Ermens en de redactie van *Queste* voor hun commentaar op een eerdere versie van dit stuk; Fons van Buuren en Geert Warnar ben ik meer dan erkentelijk dat zij, toen ik mij oriënteerde op (het oeuvre van) Augustijnken, zeer genereus waren in het delen van hun gedachten en dossiers.

1 Te Winkel 1922, 102. Zie ook Warnar 2005, 103, met daar nog meer typering.

2 Het aantal van zeven is niet geheel onomstreden; er is al meer dan eens getracht Augustijnken ook verantwoordelijk te maken voor andere teksten. De argumenten daarvoor zijn echter te weinig overtuigend. Het meest overtuigend is Klein (1997), die betoogt dat een tekst die nu alleen in het Duits bekend is (*Der Herzog von Braunschweig*) van origine Middelnederlands is, en dat de onderschrijvende Augustijn ‘dus’ Augustijnken was. Voor dit artikel heb ik ervoor gekozen alleen de ‘canonieke’ Augustijnkenteksten te gebruiken; vgl. de volgende noot.

3 Het gaat om deze teksten (die in deze handschriften zijn overgeleverd): (1) *Expositie op het Johannesevangelie* (Egmond, Sint-Adelbert Abdij, z.s., f. 1r–1v; Wiesbaden, Hessisches Hauptstaatsarchiv, 3004 B 10, f. 51v–58r (onder het opschrift *Dijt es de expositiye van sente Jans ewangelium in Dyetsche Austijn*); Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 15.642–51, f. 106v–116v (onder het opschrift: *Dit is Sinte Jans ewangelium alsoet Augustiinken gheexponeert heeft*); en Brussel, KB, 15.659–61, f. 184r–189r (zonder opschrift)). (2) *Lijd den tijt* (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 128 E 2, f. 21r–21v)). (3) *Dits van der vrouwen borch* (Den Haag, KB, 128 E 2, f. 59v–61r); Brussel, KB, 15.589–623, f. 51v–52v (onder het opschrift: *De borch van vroudenrijc die Augustijnken maecte*). (4) *[Mich heeft een ridder die waldoen haet]* (Den Haag, KB, 128 E 2, f. 15v)). (5) *Van den scepe* (Den Haag, KB, 128 E 2, f. 56r–59v); Brussel, KB, 15.589–623, f. 108v–111v (onder het opschrift: *Een rikelijc scip dat Augustijnken maecte*); Brussel, KB, 15.642–51, f. 87v–93r (onder het opschrift: *Dits van augustiinkens scepene*). (6) *Vander rijcheit ende vander doot* (Brussel, KB, 15.589–623, f. 182v–183r)). (7) *Dryvoldicheit* (in literatuurgeschiedenissen nog wel eens – onterecht, m.i. – aangeduid als *De Scheppling*; zie hieronder): Brussel, KB, 15.642–51, f. 99r–102r (zonder opschrift); Berlijn, Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz, mfg 1027, f. 153r–154v (onder het opschrift: *Van der heiliger dryvoldicheit vander soen heilge geist eyn schoen gedichte*); Nijmegen, Regionaal Archief, Archief van de Beide Weeshuizen, hs. 953, f. 275r–279v (onder het opschrift: *Van der heiliger drevoldicheit Vander soen hellige geist een schoen gedichte*); New York, Pierpont Morgan Library, M.385, f. 51v (zonder opschrift)).

Tabel 1 Lokalisering en datering van handschriften met een of meerdere teksten van Augustijnken (vgl. n.3)

<i>Signatuur</i>	<i>Lokalisering</i>	<i>Datering</i>
Egmond, SAA, z.s.	Brabant - Noordwest	1350-1375
Den Haag, KB, 128 E 2	Nederlanden (Noord)	1400 ca.
Brussel, KB, 15.589-623	Brabant (Brussel)	1405-1408
Wiesbaden, HHSA, Hss. Abt. 3004 B 10	Vlaanderen (oost)	1410
Brussel, KB, 15.642-51	Brabant	1425-1450
Berlijn, SBB-PK, mfg 1027	Gelre (Geldern)	1436-1437
New York, PML, M.385	Holland (Egmond)	1440 ca.
Nijmegen, RA, Archief van de beide Weeshuizen, hs. 953	Gelre (Nijmegen)	1445
Brussel, KB, 15.659-61	Brabant (Oss)	1469

De receptie van een werk of oeuvre onderscheiden in verschillende fasen is in de medioneerlandistiek bijvoorbeeld gedaan door Frits van Oostrom. In zijn studie naar *Lantsloot vander Haghedochte* bracht Van Oostrom onderscheid aan tussen primaire en secundaire receptie.⁴ In het laatste hoofdstuk van dat boek verschoof Van Oostrom de invalshoek van werk naar publiek, een verschuiving die hij zelf samenvatte als een verschuiving van ‘de vraag naar het “waarvandaan?” [naar] de vraag naar het “waarheen?”’⁵ In het publieksonderzoek onderscheidde Van Oostrom (in navolging van Burghart Wachinger) twee smaken: ‘dat van het “primaire” en van het “secundaire” onthaal’. Van Oostrom lichtte toe: ‘In het eerste geval concentreert men zich op het publiek waarvoor het litteraire werk oorspronkelijk werd geschreven; in het tweede op de rol(len) die het sindsdien, tot soms eeuwen na dato, in het litteraire leven heeft gespeeld’. In zijn *Lantsloot*-studie beperkte Van Oostrom zich ‘tot een verkenning van het eerste type, d.w.z. tot de kwestie van het primaire onthaal’ van de tekst.

In deze bijdrage doe ik verslag van onderzoek naar ‘de kwestie van het primaire onthaal’ van de teksten van Augustijnken. Die kwestie van de primaire receptie kan men in twee (sub)vragen onderverdelen: de vraag naar het feitelijke primaire publiek (wie hoorden / lazen de tekst voor het eerst?) en het geïntendeerde primaire publiek (voor wie schreef de auteur zijn tekst?). Beide vragen vereisen een andere aanpak. Wie op zoek is naar het feitelijke (of reële) publiek kan zich wenden tot historische bronnen waarin de auteur en/of zijn oeuvre aan een specifieke, historische context worden gekoppeld. Wie onderzoek doet naar het geïntendeerde publiek heeft alleen de teksten. Daar kan de informatie concreet zijn, bijvoorbeeld wanneer de auteur zijn teksten aan iemand opdraagt, maar er kan ook sprake zijn van meer abstractere informatie, die niet zozeer tot de identificatie van een concrete (geïntendeerde) lezer lei-

⁴ Van Oostrom 1981. Een ander voorbeeld van ‘gefaseerd receptieonderzoek’ door Van Oostrom is Van Oostrom 1983, waarnaar ook de titel van dit stuk verwijst. In mijn proefschrift zal ik meer principieel ingaan op receptiefasen.

⁵ Van Oostrom 1981, 211-212; ook de volgende citaten over Van Oostroms uiteenzetting over receptieonderzoek komen van deze pagina’s, die de opening vormen van zijn slothoofdstuk.

den, maar tot een typering van het soort lezer dat de auteur beoogde. Beide vragen komen in deze bijdrage aan de orde.

Het feitelijke publiek: Augustijnken in de rekeningen

In *Wereld in woorden* wijdde Frits van Oostrom acht pagina's aan Augustijnken (inclusief een afbeelding van een van de handschriften). Werk en leven komen aan de orde en hoewel 'de gaten in onze kennis omtrent Augustijnken vele malen substantieler dan de feiten' zijn, waagt Van Oostrom zich aan een aantal gewaagde hypotheses. Deze vraag is er zo een:

De stadsrekeningen van Gent bevatten voor de jaren 1322-1330 betalingen aan ene *Augustine den cleric*, weldra kortweg aangeduid als *Augustijnken*, voor allerhande (over)schrijfarbeid. [...] Natuurlijk is niet bewezen dat het hier om dezelfde persoon gaat, en spelen de Gentse gegevens liefst dertig jaar eerder dan de Hollandse, maar gelijkkluidendheid bij zo'n uitzonderlijke naam geeft toch beslist te denken. Kan het zijn dat we hier Augustijnken tegenkomen in een eerdere fase van zijn leven?⁶

Augustijnkens aanwezigheid in de noordelijke Nederlanden is al meer dan een eeuw algemeen bekend in de medioneerlandistiek: als bijlage bij zijn *Geschiedenis der Midde nederlandse dichtkunst* publiceerde W.J.A. Jonckbloet excerpten uit de grafelijke rekeningen van Den Haag en uit die van Jan van Blois, hofhoudend te Schoonhoven, en met name in die laatste duikt Augustijnken met enige regelmaat op.⁷ Van Oostroms suggestie dat de grensganger Augustijnken van zuid naar noord trok, vindt zijn oorsprong in een artikel van Wim van Anrooij. Hij wees medioneerlandici in 1991 op het voorkomen van een Augustijnken in de Gentse stadsrekeningen, 'misschien wel meer dan honderd' keer.⁸ Van Anrooij was stellig in zijn identificatie van de Gentse en de Hollandse Augustijnken; in zijn pogen medioneerlandici vaker historische bronnen te laten gebruiken was geen ruimte voor twijfel. *Wereld in woorden* liet zien dat de gelijkstelling van de Gentse en Hollandse Augustijnkens de norm is in de medioneerlandistiek, ondanks tussentijds geuite twijfels van Dini Hogenelst.⁹ Grondig onderzoek naar de Gentse Augustijnken is echter achterwege gebleven; Van Anrooij verwees maar naar een van de zes delen van de uitgave van de Gentse stadsrekeningen en drukte zich uit met een 'misschien' en ook Van Oostrom beperkte zich tot een in de vragende vorm gestelde hypothese. Als ik uitspraken wil doen over het feitelijke primaire publiek van Augustijnken, is het belangrijk te weten waar hij verkeerde, en dus om te weten of de Gentse en Hollandse Augustijnken dezelfde zijn. Die vraag staat centraal in dit eerste deel van deze bijdrage. Ik bespreek hieronder eerst de noordelijke reke-

⁶ Van Oostrom 2013, 297.

⁷ Bijlage A ('Grafelijkheidsrekeningen van Holland', 595-617) en B ('Rekeningen der graven van Bloys', 617-652) bij Jonckbloet 1854.

⁸ Van Anrooij 1991, 100.

⁹ Hogenelst 1997, I, 213, n. 8; ze noemt wel een aantal vindplaatsen meer dan Van Anrooij, waarover hieronder meer.

ningen, vooral omdat de identificatie van de Augustijnken die daar voorkomt met de Augustijnken aan wie de zeven teksten zijn toegeschreven onomstreden is. Tegen het kader van die ‘zekere’ identificatie bespreek ik daarna de Gentse Augustijnken.

De noordelijke Augustijnken

De eerste Hollandse verwijzing naar Augustijnken dateert van 1358.¹⁰ In het jaar dat Albrecht van Beieren de macht overneemt in Den Haag treedt Augustijnken er op 3 september op wanneer hij *bi mijns heren bevelen [...] vor mijns heren tafel sprac*.¹¹ In november spreekt hij ‘s avonds, na terugkomst van de vrouw van Albrecht vanuit ‘s-Gravenzande, in Den Haag *voer mire vrouwen ende miins heren tafel [...] bi mire vrouwen ende miins heren bevelen*.¹² In december treedt hij drie keer kort na elkaar op: op de 25^e in Den Haag (voor Albrecht en zijn vrouw), op de 27^e in Rijnsburg (voor Albrecht en zijn vrouw) en de 28^e weer in Den Haag (voor Albrechts vrouw).¹³ Hij verdwijnt dan een tijdje uit Albrechts rekeningen, maar op 16 december 1362 treedt hij weer voor hem op, in Antwerpen.¹⁴ Dat is ook meteen zijn laatste geattesteerde optreden voor het Hollandse hof.

Vaker nog – als het aantal keren dat iemand in een rekening wordt genoemd daar inderdaad een indruk van geeft – dan voor het Haagse hof werd Augustijnken gesignaleerd in het gevolg van de edelman Jan van Blois. Deze vaststelling is, zoals ik hierboven al aanhaalde, sinds het werk van Jonckbloet bekend, maar over de rol van Jan van Blois als culturele mecenas en over zijn plaats in de geschiedenis is (zeker in de medioneerlandistiek) nog maar erg weinig bekend, omdat hij het vaak moest doen met wat korte of impliciete verwijzingen. Vanwege de centrale plaats van Jan van Blois in (wat bekend is over) de receptie van Augustijnkens werk wil ik hier niet volstaan met een vergelijkbare herhaling van de vaststelling dat Augustijnken in Jan van Blois’ omgeving verkeerd heeft, maar Jan van Blois wat meer profiel geven.

Jan van Blois was zowel van vaders- als moederszijde van goede komaf.¹⁵ Zijn grootvader was Jan II van Henegouwen, III van Avesnes, I van Beaumont (1288–1356), de broer van de Haags-Henegouwse graaf Willem III van Avesnes en Holland (1287–1337). Die Jan van Beaumont (zoals Jan van Blois’ grootvader doorgaans wordt aangeduid) verwierf via apanage na de dood van zijn vader, en via aanvullende beleningen, aankopen en geschenken in de periode erna, een behoorlijk bezit, in grote lijnen

10 Na publicatie van de ‘uittreksels uit de ms. rekeningen der graven van Holland en van Blois, berustende op het Rijks Archief te ‘s Hage’ (Jonckbloet 1854, 593) zijn ze, voor wat betreft Augustijnken in ieder geval, voor het eerst uitgebreid beschreven door Te Winkel (1922, 103–104). De vindplaatsen die wel relevant zijn, maar bij Jonckbloet (doordat ze buiten de termijn die hij excerpeerde vielen) en dus Te Winkel ontbreken zijn hieronder toegevoegd; zie voor literatuur de voetnoten.

11 Jonckbloet 1854, 598. Ik heb waar dat zonder interpretatieproblemen kon de Middelnederlandse citaten in deze bijdrage ten behoeve van de leesbaarheid aangepast aan moderne spellingsconventies (i/j, u/v).

12 Jonckbloet 1854, 598.

13 Jonckbloet 1854, 599.

14 Jonckbloet 1854, 601.

15 Deze alinea’s zijn gebaseerd op de uitvoerige inleiding bij Schmidt-Ernsthausen 1982. Aanvullingen, correcties, alternatieven en nuances zijn ter plekke aangegeven.

overeenkomstig met de onteigende bezittingen van de moordenaars van Floris V. Zijn enige erfgenaam was zijn dochter Johanna van Beaumont van Nesle van Chimay van Henegouwen van Soissons (geb. 1323), die in 1336 trouwde met Lodewijk I van Chatillon van Blois (geb. 1320), op zijn beurt neef van de Franse koning Philips VI. Lodewijk en Johanna kregen nog wel kinderen, maar overleden allebei vroeg: hij in 1346 in de Slag bij Crécy (waar overigens ook Jan van Beaumont meevocht), zij in 1350 (na hertrouwd te zijn geweest met Willem I van Namen) aan de pest. Jan van Beaumont reageerde op het overlijden van zijn dochter en schoonzoon door al in 1353 een van zijn kleinkinderen aan te wijzen als zijn erfgenaam. Opvallend is dat dat niet de oudste kleinzoon Lodewijk II van Chatillon van Blois was, aangezien deze afstand deed van zijn erfdeel, ten bate van zijn jongere broer; wellicht op aandringen van Jan van Beaumont. De tweede zoon van Lodewijk I en Johanna, Jan, werd zo, toen hun grootvader aan moederszijde in 1356 overleed, heer van (onder andere) Schoonhoven, Gouda, Noordwijk en Texel. In 1372 nam hij ook het (Franse) erfdeel van zijn overleden broer Lodewijk II over, waardoor hij (ook) Jan, graaf van Blois werd, en zijn al eerder verworven bezittingen het baljuwschap van Blois kwam te heten.

Jan van Blois was een spil in de Hollandse politiek, als kleinzoon van Jan van Beaumont, belangrijke vazal en neef van de graven van Holland, heer van grote baljuwschappen in dat graafschap en na de dood van zijn broer zelf graaf van Blois. Dat was dan wel ondanks zijn jonge leeftijd; zijn geboortjaar wordt rond 1340/1342 geschat en hij was dus pas halverwege de tienerjaren toen hij zijn grootvaders bezittingen overnam. Jan werd al snel in het politieke spel betrokken. In november 1358 vroeg graaf Albrecht hem om bijstand, maar Jan gaat niet omdat hij 'door een verwonding aan zijn been niet in staat om te reizen' was. Zijn manschappen stonden Albrecht wel bij.¹⁶ Ook in het voorjaar van 1359 ontdeed Jan directe betrokkenheid toen Albrecht Delft belegerde en onderwierp.¹⁷ Ongeveer tegelijkertijd participeerde Jan al wel in bestuurlijke zaken, want in februari 1359 trad hij op als getuigend lid van de grafelijke raad. Tussen december 1359 en oktober 1360 stelde Albrecht Jan zelfs aan als stadhouder, toen hij zelf in Beieren was, en hernieuwde die aanstelling tussen juli 1363 en maart 1364. Tussentijds (eind december 1360) was Jan naar zijn broer Lodewijk II in het graafschap Blois geweest, en had hij in de winter van 1362–1363 voor het eerst deelgenomen aan een Pruisische kruistocht (waarover later meer). In zijn 'binnenlandse' politiek richtte hij zich in de loop van de jaren zestig steeds meer op het oostelijk deel van het taalgebied. In het najaar van 1366 stond hij hertog Wenceslas van Brabant bij in diens grensstrijd met hertog Eduard van Gelre. Na een nieuwe kruistocht tegen de heidense Litouwers in de winter van 1368–1369 trok hij in december 1371 opnieuw op campagne naar Gelre toen hertog Reinald III kinderloos overleed,

¹⁶ De Boer, Marsilje & Van Gent 1997, 86, n. 152.

¹⁷ Van der Kaaij-Huibers 1995, 92 en 106 suggereert dat Jan militaire activiteiten per definitie uitsluit; dat lijkt me gezien zijn latere kruistochten niet het geval. Naast de al genoemde fysieke malheur kunnen het ook de Hoekse en Kabeljauwse twisten zijn die hier een rol spelen. Het beleg van Delft was de facto een bestraffing van de Kabeljauwse stad door de Hoekse graaf. Van Jan is mij geen definitieve partijvoorkeur bekend, maar aangezien zijn latere vrouw Machteld van Gelre 'het boegbeeld van de Hekerens' (Goudriaan, Van Gent & De Graaf 2002, 58) is, en de Hekerens een voorname Kabeljauwse familie zijn, is het niet ondenkbaar dat Jan ook in 1359 al meer sympathie voor die partij had en daarom er niet tegen wilde vechten.

waardoor de hertogtitel vacant kwam. Reinalds halfzussen Machteld en Maria strenden erom, waarbij Jan partij koos voor Machteld, de oudste en derhalve gravin van Kleef (1324-1384). Hij trouwde ook met haar, op 14 februari 1372.¹⁸ De strijd om de hertogtitel duurde tot 1377, het jaar waarin Maria's zoon Willem van Gulik trouwt met Albrechts dochter Katherina van Beieren en zij van keizer Karel IV als huwelijkscadeau met Gelre (en Zutphen) beleend worden.¹⁹ Hiërarchisch gepromoveerd is Jan intussen wel, door het (kinderloos) overlijden van zijn broer Lodewijk (II), en het overerven van diens graafschap Blois. Getrouwd, maar nog altijd kinderloos sterft Jan van Blois *dedens le chastel de la bonne ville de Sconnehove en l'an de grace Nostre Seigneur mil CCC IIIXX et ung, ou mois de juing*.²⁰ Zijn bezittingen gaan over naar de laatste en derde zoon van Lodewijk I en Johanna: Jans broer Gwijde van Blois. Als die in december 1397 kinderloos overlijdt, sterft de lijn officieel uit en neemt Albrecht de bezittingen van Blois weer over, om die vervolgens grotendeels te belenen aan de (aan Jan van Blois gelieerde) bastaardtak Bloys-van Treslong, die zo'n tweehonderd jaar later in watergeus Willem zijn bekendste telg krijgt.

Hofhoudend te Schoonhoven blijkt Jan van Blois veel plaats aan de uitvoerende kunsten geboden te hebben: hij 'omringde zich namelijk graag met muzikanten, dichters, verhalenvertellers en potsenmakers.'²¹ Op Jans rekeningen vinden we de aparte post *hyrauden ende miinstrelen ende wie daer te behoren mach*, en onder dat kopje vinden we onder andere de pijpers Sarrasijn en Colinet, fluitspeler Pieter, schalmeispeler Gielkijn en bombaardespeler Mactise.²² Van de schalmei (een blaasinstrument) was Jan blijkbaar een liefhebber, want hij deed in 1362 de nodige moeite om een bespeler ervan naar zijn hof te krijgen; hij stuurde Pieter ervoor naar Brugge (die nam trouwens op de terugweg ook meteen een trommelaar mee), en lijkt de aangetrokken Hannekijn ook mee hebben willen nemen op zijn Pruisenreis.²³ Een deel van de musici was in (min of meer) vaste dienst bij Jan, en ging in zijn gevolg mee op de reizen die hij maakte. Diverse musici wisten zo Schoonhoven te vinden, maar ook onderweg bezocht Jan culturele evenementen. Op 14 mei 1364 bezocht hij in Dordrecht bijvoorbeeld *eenen spele op eenen zolre* (een spel op zolder, of veeleer schavot of stellage?), en in dezelfde tijd ook toneel- of toneelachtige voorstellingen in Marburg

18 Over de lengte van dit huwelijk loopt de beeldvorming uiteen. Schmidt-Ernsthausen 1982, 13 (vooral n. 52) suggereert dat Jan tot aan zijn dood met Machteld getrouwd is geweest; Groffen 2014 stelt dat hij 'al na vijf maanden [...] de ondoorzichtige oorlog en zijn huwelijk voor gezien' hield en dat Machteld alleen doorvocht.

19 Groffen 2014 stelt dat de vrede tussen Machteld en Maria al in 1376 was getekend, maar dat Machteld zich daar niet aan hield en pas in 1379 door Willem werd gedwongen afstand te doen van haar rechten; cf. Groffen verwierf Willem niet de keizerlijke belening door zijn huwelijk, maar door het vrijlaten van hertog Wenceslas (die de (half)broer van de keizer was) en als spijtbetuging voor diens gevangenschap.

20 Froissart 2013, 14.

21 De volgende alinea is m.n. gebaseerd op Van der Kaaij-Huibers 1996 (citaat van 91). Zij richt zich vervolgens 'op het muzikleven aan zijn hof, met name op de muzikanten en de dans.' Omdat ik geen aanvullend onderzoek heb gedaan, anders dan naar Augustijnken, is deze alinea niet uitputtend; aanvullend onderzoek naar de kunsten in Schoonhoven is zeer welkom. Startpunt daarbij blijft De Lange van Wijngaerden 1813; ook Van Oostrom 1987 besteedt (hoewel beperkt, want de focus ligt westelijker) aandacht aan het hof van Blois.

22 Van der Kaaij-Huibers 1995, 93.

23 Van der Kaaij-Huibers 1995, 94.

en (mogelijk) Bohemen.²⁴ En blijkbaar wilde Jan meer dan muziek en toneel, want ook Augustijnken vond na zijn optredens bij Albrecht zijn weg naar Schoonhoven.

Al tijdens zijn 'Haagse jaren' kwam Augustijnken bij Jan over de vloer. De eerste attestatie die ik kon vinden komt uit het boekjaar 1358/1359: *Item Augustijn den seggher den lesten dach in januario tScoenhoeven, xxxij sc.*²⁵ Kort na de eindejaarsoptredens voor Albrecht en zijn vrouw moet Augustijnken dus oostwaarts getrokken zijn om voor Jan op te kunnen treden. Dat gebeurde op 31 januari voor het eerst en in maart (in Gouda) nog een keer.²⁶ Pas enkele jaren later duikt hij weer op: op 1 november 1362, Allerheiligen, treedt hij voor Jan op in Mechelen, samen met Janne Fisier; naar beide artiesten wordt verwezen met de term *segghers*.²⁷ Na het al aangehaalde optreden voor Albrecht in Den Haag sloot hij zich bij Jan aan om mee te gaan op diens eerste Pruisische Kruistocht. Uit diverse posten blijkt Augustijnkens aanwezigheid: eerst krijgt hij geld om schoeisel aan te schaffen en later wordt er geld uitgegeven voor een advocaat en een arts, omdat hij *in zinen buuc ghestoken was van enen Pruyssen*.²⁸ Augustijnken kreeg nogmaals kleedgeld en wordt genoemd als degene *die der camerlinge paerde help bewaren*.²⁹ Op 10 juni 1363 lezen we weer over hem in zijn rol als paardenknecht, wanneer hij *een paert reet an miins heren camere te Tricht in Pruyssen, ende van der weder mit minen here quam te Tricht voers, daer hi bleef doe mijn here te Henegouwen waert reet*.³⁰ Na terugkomst trad hij op 5 augustus op in Den Haag, evenals op 29 oktober 1363 in Gorinchem.³¹ Op 27 of 28 februari 1364 treffen we Augustijnken weer als *seggher* in Schoonhoven.³² Daarna verliezen we hem tijdelijk uit het oog, maar een paar jaar later duikt Augustijnken weer op, in het jaar 1366. Op terugreis uit Frankrijk houdt Jan in dat jaar met zijn gevolg halt in Brussel, volgens Remco Sleiderink 'voor Augustijnken [...] een mooie kans voor een optreden aan het Brabantse hof'.³³ Dat optreden kwam er ook: in de Brusselse rekeningen vinden we het geattesteerd *in die Mathie* in 1366.³⁴ In de Bloise rekeningen vinden we dat optreden niet (omdat het niet door Jan betaald werd?), maar uit enkele posten blijkt evenwel dat Jan inderdaad in Brussel was.³⁵ Ongeveer een jaar later krijgt Augustijnken betaald voor een optreden op *des grooten Vastellavonts, ten hove ten Berghe*.³⁶ Volgens Te Winkel gaat het om een optreden 'te Bergen

24 Van Dijk 1998, 62–67 over de toneelbezoeken van Jan van Blois (incl. literatuur op 66–67). Met 'toneelachtig' bedoel ik bijvoorbeeld poppenspelen.

25 Lingbeek-Schalekamp 1984, 197. Deze verwijzing ontbreekt in Jonckbloet 1854 en Te Winkel 1922. Zie voorts ook Schmidt-Ernsthausen 1981, 99 (f. 36r).

26 Deze verwijzing komt niet voor bij Jonckbloet en Te Winkel, maar is wel uitgegeven in Schmidt-Ernsthausen 1981, 100 (f. 36r) en opgemerkt bij Lingbeek-Schalekamp 1984, 197 en Klein 2004, 68.

27 Jonckbloet 1854, 623.

28 Jonckbloet 1854, 627, 629.

29 Jonckbloet 1854, 629.

30 Jonckbloet 1854, 630–631.

31 Jonckbloet 1854, 624, 625.

32 Jonckbloet 1854, 631.

33 Sleiderink 1993, 7.

34 Sleiderink 1993, 7, n. 31; daar ook verdere literatuurverwijzingen.

35 Vgl. Sleiderink 1997, 7, n. 30. Omdat het niet in de Bloise rekeningen staat, vinden we het niet bij Jonckbloet, en dus ook niet bij Te Winkel.

36 Jonckbloet 1854, 638.

in Henegouwen.³⁷ Dat zou goed kunnen, hoewel andere ‘Berghe’ ook niet onmogelijk lijken; men kan bijvoorbeeld denken aan Bergen op Zoom, of zelfs de (hooggelegen) plaats van het hof van Brabant in Brussel, de Coudenberg.³⁸ Dat laatste is minder vergezocht dan het op het eerste gezicht misschien lijkt, omdat blijkens de direct voorgaande post ene Godekijn van Tricht *en vastelavonde tot Bruesel, ten hove* krijgt uitbetaald; men was blijkbaar in de buurt. Op 15 juli 1367 is Augustijnken sowieso weer een heel stuk noordelijker, wanneer hij geld meekrijgt om twee nieuwe zadels te halen voor zijn twee paarden.³⁹ Tenslotte treffen we hem aan in het boekjaar 1368/1369 tijdens de tweede Pruisenreis van Jan, dit keer wél met literaire connotatie: op 25 november 1368 krijgt voor een optreden te Aken *Augustijnken den seggher* drie gulden.⁴⁰

Na deze laatste verwijzing lezen we in de Bloise archieven (die voor de volgende jaren trouwens behoorlijk gehavend zijn overgeleverd) niets meer over Augustijnken. In noordelijke historische documenten duikt hij nog wel een keer op: in een Tielse kroniek, de uit drie delen bestaande *Chronicon Tielense*.⁴¹ Tiel is daarbij de bewaarplaats en niet de plaats waar(over) de kroniekdelen zijn geschreven. Het eerste deel van de Tielse kroniek is weer onderverdeeld in zes delen; de eerste vijf zijn al bestaande wereldkronieken, het zesde deel (uit 1450–1455, ook wel ‘de Tielse kroniek in enge zin’) behandelt de geschiedenis van de Lage Landen. In dat deel gaat het van Wiltenborch, Dagoberth en Willibrord, via Godfried van Bouillon en alle graven van Holland tot de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Te midden van dat vooral politieke geweld leest men als item 592, onder het opschrift *Quod Augustynke rhetor et dictator floruit: Anno domini millesimo tricentesimo septuagesimo fuit in theutonica lingua quidam rhetor eloquentissimus nomine Augustinus, qui vulgaliter Augustynke dictus est*.⁴² De verwijzing is prikkelend, bijvoorbeeld omdat er tussen de historische gebeurtenissen maar nauwelijks verwijzingen naar schrijvers voorkomen: naast Augustijnken worden alleen de zeer canonieke Jan van Ruusbroec (item 633) en Geert Grote (item 648) genoemd. Ook de woordkeuze spreekt tot de verbeelding: Augustijnken wordt niet zozeer als schrijver aangehaald, maar als spreker, en wel als ‘meest welbespraakte spreker’. Blijkbaar was Augustijnkens faam zo ongeveer honderd jaar na zijn vermeende dood nog altijd erg groot, ook in een streek waarvandaan we geen archivalische bronnen hebben over zijn optredens.

De Gentse Augustijnken

Wim van Anrooij wees, als gezegd, de medioneerlandistiek op de aanwezigheid van een Augustijnken in de Gentse rekeningen:

³⁷ Te Winkel 1922, 103.

³⁸ Met dank aan Daniël Ermens voor deze laatste suggestie.

³⁹ Jonckbloet 1854, 639.

⁴⁰ Jonckbloet 1854, 642. Quak (1995, 404) refereert aan een optreden van Augustijnken in Aken in 1370, een verwijzing die later is overgenomen door Wybren Scheepsma (2005, 175). Quak doet zijn claim zonder verwijzingen en ik heb geen bewijs kunnen vinden dat Augustijnken in 1370 weer of nog in Aken was.

⁴¹ De Tielse kroniek is met inleiding vertaald uitgegeven in Kuys 1983.

⁴² Geciteerd naar Schönfeld 1915/1916, 120. Vertaling (Kuys 1983, 123): ‘In 1370 trad er een redenaar, zeer welbespraakt in het Nederlands, op. Hij heette Augustinus, maar werd in de volksmond Augustienke genoemd.’

Het van A tot Z doorlezen en benutten van landsheerlijke of stedelijke rekeningboeken komt onder neerlandici wel voor, maar het gebeurt te weinig en in elk geval niet of nauwelijks systematisch. Zo kan het nog steeds gebeuren dat men in de (allang uitgegeven) Gentse stadsrekeningen ‘toevallig’ op een *Augustine den clerc* stuit, die in 1323 geld krijgt uitbetaald *van I copien te scrivene vanden payse van Enegouwe*; deze Augustijn, die in dezelfde bron ook als *Augustinkine* wordt aangeduid, komt bovendien niet een paar keer voor, maar misschien wel meer dan honderd maal en wel tot het midden van de veertiende eeuw. De biografie van de ‘Hollandse’ sprookspreeker Augustijnen heeft dus vermoedelijk een Vlaams begin.⁴³

Als ‘proof of the pudding’ ben ik voor dit artikel die Gentse rekeningen systematisch doorgegaan. De eerste verwijzing naar een Augustijn vinden we daar in het boekjaar 1322–1323, wanneer in Gent op 20 januari (1323) ene *Augustine den clerc* wordt betaald *van I copien te scrivene vanden payse van Enegouwe*.⁴⁴ Bijna drie jaar later volgt een vergelijkbare post: op 27 oktober 1325 krijgt Augustinen den Clerc geld voor *vander pointingen te scrivene vanden serianten in s. Niclaus prochie*.⁴⁵ Op 25 februari 1327 wordt er voor het eerst een diminutief gebruikt: *Augustinkine* wordt betaald *van ghescriften te scrivene, die toebehorden den apeele van Rome*.⁴⁶ Op 9 maart 1330 is er weer een schrijfofdracht (*van lettren te scrivene*) en in datzelfde jaar is er een eerste verwijzing die niet met schrijven van doen heeft; in gezelschap van drie anderen trekt Augustinkine op 14 en 15 juni 1330 *sdonresd. naer s. Landouds dagh upte Leye omme te beziene tghedelf, dat die van Br. eens jars daded delven*.⁴⁷ Later dat jaar krijgt *Augustinen, der ontfangers clerc* betaald om in gezelschap naar Doornik te reizen om daar het feest van Onze Lieve Vrouwe te vieren.⁴⁸ Bij de algemene posten van het boekjaar 1330–1331 blijkt dat de positie van belastingambtenaar zorgt voor een vaste toelage voor Augustijn en zijn (afwisselend een, twee of drie) collega’s: onder de vaste lasten van de stad wordt vermeld dat hij, *der ontfangers clerc*, een bedrag *van sinen pensione vanden jare* ontvangt.⁴⁹ Hij wordt daar aangeduid met een toponiem: *van Zinghem*, een plaats langs de Schelde, ten zuiden van Gent en ten noorden van Oudenaarde. Dat toponiem krijgt hij ook nog in de jaren erna (1331–1332, 1332–1333), dan een paar jaar niet (1333–1334, 1334–1335, 1335–1336), maar in 1336–1337 heet hij weer *Augustine van Zinghem*.⁵⁰ De geografische verwijzing was blijkbaar optioneel, waardoor we met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kunnen stellen dat Augustijn(ken) de Belastingambtenaar dezelfde is als Augustijn(ken) van Zinghem.

Die Augustijn krijgt min of meer vaste taken. Zo gaat hij zeer vaak naar Damme, met name om daar het Gents onroerend goed te inspecteren en een enkele keer ook

43 Van Anrooij 1991, 100.

44 Vuylsteke 1900, 259.

45 Vuylsteke 1900, 446.

46 Vuylsteke 1900, 550. Een *apeel* is volgens het MNW een oproeping voor het gerecht, ‘hoger beroep of sein tot oproeping, in het bijzonder het slagwerk van een klok; uit de (beperkte) context is hier niet af te leiden waar het om gaat.

47 Vuylsteke 1900, 711, 717. Bedoeld is Brugge.

48 Vuylsteke 1900, 753.

49 Vuylsteke 1900, 460.

50 Vuylsteke 1900, 793, 829, 888, 956, 993 en De Pauw & Vuylsteke 1874, 44. Bij de algemene kosten in het boekjaar 1331–1332 komt Augustijn nog een keer voor: hij krijgt *4 strijpen lakenen, daer de garsoene vader stede cledre af adden te zomere*; 792.

om geld te innen of nieuwe huizen te (ver)huren of kopen; tussen april 1331 en januari 1356 21 keer.⁵¹ Dat Augustijn in of voor Damme een zekere verantwoordelijkheid droeg, blijkt ook uit twee briefjes die in het kasboek zijn gebonden, waarin de werkopzichter (Jan van Akerne) en de stratenmaker (Boidin de Keltsiedemakere) in Damme Augustijn vragen zo snel mogelijk nieuwe stenen te sturen.⁵² Niet alleen in Damme, maar in Brugge zal Augustijn de weg goed gekend hebben: daar kwam hij zelfs 25 keer, met name voor politieke doeleinden, bijvoorbeeld om het debat aan te gaan met de mensen van de Graaf van Vlaanderen.⁵³ Ook in Brussel kwam hij geregeld.⁵⁴ Incidenteel komt Augustijn in Vinderhoutte (22 september 1331), Atrecht (11-16 juli 1333), Aalst (vier keer in februari en maart 1334), 'Westvlandren' (21-24 oktober 1338), Liedekerke (17-18 januari 1338), Assenede (5-6 maart 1341), Erkegem (25-29 maart 1341), Ieper (15-20 mei 1341), Sluis (14-15 januari 1342 en 11-12 juli 1345) (het is onduidelijke welke van de diverse dorpjes met de naam Sluis, maar wellicht Sluis in het huidige Zeeuws-Vlaanderen), 'Brabant' (eind 1343?), Menen (26-30 januari 1346), Viane (17-21 april 1346), Gravelines (18-25 januari 1353), nogmaals Aalst (24-25 augustus 1356), Dendermonde (mei 1358), Eeklo (21-22 september 1358) en Antwerpen (precieze data onbekend, maar na Eeklo en circa twintig dagen lang).⁵⁵ De reis naar Doornik (voor het eerst gemaakt in 1330) wordt min of meer vaste prik op Augustijns agenda, want hij maakt hem in 1332 en 1344, en dan vrijwel constant: in 1352, 1353, 1354, 1355, 1356, 1357, 1358 en 1359 is Augustijn in september met een gezelschap uit Gent in Doornik.⁵⁶ Behalve als gezant en bij de jaarlijkse vermeldingen van zijn vaste toelage komt Augustijn ook een (groot) aantal keer als concrete belastinginner voor, wanneer er gesteld wordt dat een som geld hem ter hand is gesteld.⁵⁷ Eén keer wordt Augus-

51 23-26 april 1331 (Vuylsteke 1900, 769), 26-27 mei 1331 (p. 770), 25-27 september 1333 (p. 894), 7-9 december 1333 (p. 896), 10-12 januari 1334 (p. 897), 18 september-3 oktober 1334 (eerst Damme, toen Dordrecht; p. 961), 23-25 oktober 1334 (p. 962), 2-6 december 1334 (p. 962), 19-23 december 1334 (eerst Damme, toen Brugge; p. 963), 1-2 april 1335 (p. 965), 10-14 april 1335 (p. 965), 28-30 mei 1335 (p. 966), 27-29 mei 1336 (p. 1001), 20-21 juni 1337 (De Pauw & Vuylsteke 1874, 63), 21-22 november 1337 (p. 174), 24-26 mei 1338 (p. 185), 28-29 juni 1338 (p. 189), 23-24 september 1343 (p. 299), 25-27 december 1344 (p. 384), 18-20 december 1346 (tevens naar 'Malen', De Pauw & Vuylsteke 1882, 64), 29-30 januari 1356 (p. 274).

52 Vuylsteke 1900, 983-985.

53 19-25 augustus 1333 (Vuylsteke 1900, 892), 12-16 februari 1335 (p. 964), najaar (september / oktober?) 1335 (p. 997), 26-28 november 1335 (p. 999), 15-19 december 1336 (De Pauw & Vuylsteke 1874, 53-54), 2-6 mei 1337 (p. 60), 10-12 mei 1337 (p. 60-61), 19-21 mei 1337 (p. 61), 24-27 april 1338 (p. 183), 5-8 mei 1338 (p. 183), 6-8 november 1338 (p. 292), 28-29 november 1338 (p. 294), 13-14 juni 1341 (De Pauw & Vuylsteke 1880, 47), 18-19 oktober 1341 (p. 114), 12-13 november 1345 (p. 485), 24-26 december 1345 (p. 486), 26-28 juni 1346 (p. 493), 25 oktober-1 november 1346 (De Pauw & Vuylsteke 1882, 61), 13-15 november 1346 (p. 61), 11-16 december 1346 (p. 63), 11-12 februari 1347 (p. 66), 1-3 december 1347 (p. 209), 8-15 januari 1348 (p. 211), 1-7 maart 1348 (p. 212), 22-26 juni 1348 (p. 218).

54 25-27 mei 1346 (De Pauw & Vuylsteke 1880, 525); 8-11 oktober 1346 (De Pauw & Vuylsteke 1882, 61), 20-24 november 1346 (p. 63), 3-13 december 1346 (p. 63), 21-24 december 1346 (p. 64), 24-30 januari 1347 (p. 65), 4-11 februari 1347 (tevens Leuven) (p. 66), 31 mei-2 juni 1347 (p. 71-72), 4-6 juli 1347 (p. 73), 16-19 februari 1354 (Van Werveke 1970, 109), 4-6 november 1354 (p. 155).

55 Vuylsteke 1900, 804, 846, 898; De Pauw & Vuylsteke 1900, 290, 297; De Pauw & Vuylsteke 1880, 118, 119, 120, 212 en 392, 308, 487, 491; Van Werveke 1970, 128, 155, 337, 393, 409.

56 Vuylsteke 1900, 753, 823; De Pauw & Vuylsteke 1880, 366; Van Werveke 1970, 37, 102, 148, 194, 267, 327, 386, 413. In de daaropvolgende jaren (1360, p. 462; 1361, p. 514; 1362, p. 562) wordt de reis wel gemaakt, maar is Augustijn niet een van de reisgenoten.

57 Bijvoorbeeld aan het begin van het boekjaar 1337-1338: De Pauw & Vuylsteke 1874, 128, 131, 132, 139.

tijn *pachter van den watermolnen* genoemd en moet hij betalen aan de stad.⁵⁸ Dat hij wel vaker aan de stad heeft betaald, of beter: geleend, blijkt uit een lange serie terugbetalingen die de stad – bovenop zijn vaste toelage als belastinginnehmer – aan hem doet.⁵⁹

Alles tezamen kom ik Augustijn de Belastingambtenaar in de uitgegeven stadsrekeningen van Gent 204 keer tegen, voor het eerst in 1323, voor het laatst in 1361; de voetnoten van deze paragraaf bieden een indicatie van de spreiding, hoewel ik ervoor heb gekozen om niet elke verwijzing naar de belastinginnehmer ambtenaar op te nemen. Bij die laatste vermelding (het gaat daar om de betaling van zijn jaarlijkse toelage) moet wel opgemerkt worden dat de rekeningen vanaf het boekjaar 1358/1359 fragmentarisch zijn; het niet-voorkomen van Augustijn in de jaren daarna wil dus, volgens mij, niet zeggen dat hij er niet meer was – maar evenmin dat hij er wel nog was, uiteraard. Het is evenwel opmerkelijk dat met het verdwijnen van de naam Augustijn uit de kasboeken ook de functie van *ontfangers cleric* verdwijnt. Deze opsomming leert dat ‘misschien wel honderd keer’ (Van Anrooij) een onderschatting was, ‘tot het midden van de veertiende eeuw’ (Van Anrooij) letterlijk genomen niet helemaal klopt, net zo min als dat de Gentse Augustijn ‘dertig jaar eerder’ (Van Oostrom) dan de Hollandse Augustijn actief was. Het belangrijkste in het kader van dit artikel is echter dat de identificatie van de Hollandse en de Gentse Augustijnken me niet langer houdbaar lijkt, om de simpele reden dat Augustijn de Belastingambtenaar nog in Gentse dienst is, wanneer Augustijnken de sprookspreker al actief is in Den Haag en Schoonhoven; de toelages die de eerste toucheert in de boekjaren 1358-1359 en 1359-1360 zijn bovendien zo hoog (in het eerste jaar zelfs vier keer meer dan zijn directe collega), dat het niet verleidelijk is te denken dat hij een deel van zijn tijd elders doorbracht.⁶⁰

Als aanvullende argument voor identificatie van de twee Augustijnen voerde Van Oostrom nog de ‘uitzonderlijke naam’ aan, door zowel Warnar als Kienhorst & Schepers nog eens bestempeld als een ‘kenmerkende diminutief’.⁶¹ Ik denk dat de naam en de diminutief minder uitzonderlijk zijn dat wordt gesteld. Om te beginnen met dat laatste: Augustijn wordt in de Gentse rekeningen maar zelden Augustijnken genoemd (de verhouding is 201:3), dus het is voor hem niet kenmerkend. Bovendien wemelt het in de Gentse stadsrekeningen van diminutieve namen, dus ook binnen de stadsrekeningen is het niet opvallend; van een willekeurige selectie van dertig pagina’s noteerde ik al Moenkine, Daenkine, Heinkine, Gilkine (en Gilkinen), tClerckskine, Lammekine, Annekine (heel vaak), Segerkine, Raeskine, Bailliukune, Fobrikine, Fierkine, Claikine en Maykine (en Mayhukine). Dat de ‘stam’ van de naam uitzonderlijk is lijkt me ook niet hard te maken; tegen dat idee pleit nu bijvoorbeeld dat we al twee Augustijn(k)en(s) hebben, namelijk de Gentse en de Hollandse.⁶² Algemener gesteld, lijkt het mij moeilijk te bewijzen dat een naam zo zeldzaam was, dat het wei-

58 De Pauw & Vuylsteke 1874, 7-8.

59 O.a. De Pauw & Vuylsteke 1874, 17, 99.

60 Van Werveke 1970, 389, 417, 455.

61 Van Oostrom 2013, 297; Warnar 2005, 108, n. 22; Kienhorst & Schepers 2009, 84, n. 133.

62 En ter aanvulling: in de Gentse rekeningen is in het boekjaar 1360/1361 ook sprake van ene *Franchoyse Augustijn*, die (deels) tegelijkertijd met Augustijn de Belastingambtenaar opduikt; vgl. Van Werveke 1970, 455, en Nicholas & Prevenier 1999, 174 (1373/1374) en 366 (1375). Dat het niet dezelfde personen zijn, blijkt uit de parallelvermelding bij Van Werveke.

nige voorkomen ervan pleit voor gelijkstelling van twee naamdragers. Bovendien kan Augustijn(ken) heel goed juist in de veertiende eeuw een meer courante naam geworden zijn, bijvoorbeeld omdat aan het eind van de dertiende eeuw de eerste Augustijner kloosters in Nederlandstalig gebied werden gesticht (Dordrecht 1275, Gent 1296); dat hun aanwezigheid in de gebieden waarvandaan ik de rekeningen heb onderzocht niet onopgemerkt bleef, blijkt wel uit de veelvuldige (bedel)bezoeken van Augustijnen aan Gent en het hof van Jan van Blois. Ook het voorkomen van de naam ‘Augustijnken’ lijkt me dus geen reden om de beide heren aan elkaar gelijk te stellen.

Op de balans aan het eind van deze paragraaf over Augustijnkens feitelijke publiek staan twee dingen. Op de eerste plaats bleek uit ‘het van A tot Z doorlezen en benutten van [de Gentse] rekeningboeken’ dat de identificatie van de Gentse en de Hollandse Augustijnken niet vol te houden is. De belangrijkste argumenten voor die verwerping zijn dat de naamdragers in 1358 en 1359 tegelijkertijd actief waren en dat de Gentse Augustijnken, na een aantal kopieeropdrachten aan het begin van zijn carrière, niet met enige literaire activiteit in verband te brengen is. Het tweede punt is dat we van de Hollandse Augustijnken wel weten dat hij als *segger* optrad voor Jan van Blois en dat hij sprak aan de tafel van Albrecht van Beieren, maar dat de rekeningen geen enkele indicatie geven van welke teksten hij daar voorgedragen zou kunnen hebben; we hebben dus wel een feitelijk publiek voor de auteur en in algemene zin voor zijn oeuvre, maar zeker niet voor zijn teksten.

Het geïntendeerde publiek: de teksten van Augustijnken

Bij het doorlopen van de relevant gebleven Hollandse rekeningen valt op dat Augustijnken nergens wordt genoemd vanwege schrijversactiviteiten; de enige literaire activiteit is die van *segger*. Er is de rekening van Jan van Blois elders een aantoonbaar verband tussen *segger* en schrijver, namelijk in het geval van een zekere Jan de Bot: die trad in 1360 op in Schoonhoven, wordt dan met *segger* aangeduid, maar krijgt later tevens betaald *want hi ene sroke gemaect hadde*.⁶³ Als we vanuit deze observatie mogen extrapoleren, dan is het waarschijnlijk dat *seggers* ook bij Jan van Blois sprooksprekers waren. Dat Augustijnken voor Jan van Blois optrad als sprookspreker lijkt dan waarschijnlijk, omdat (volgens de definitie en telling van Dini Hogenelst) van de zeven teksten die we van Augustijnken hebben, er liefst vijf sproken zijn.⁶⁴ Deze (min of meer) zekerheden (Augustijnken was schrijver van (minstens) zeven teksten en (onder andere) als sprookspreker actief voor Jan van Blois) wekken de indruk dat Augustijn-

⁶³ Geciteerd via Kalff 1906, dl. 1, 522.

⁶⁴ Hogenelst 1997. Teksten van Augustijnken in het repertorium: *Dryvoldicheit* (R11), *Dits van der vrouwen borch* (R50), *Van den scepe* (R99), *Van der rijkeit ende vander doot* (R125) en *Lijd den tijt* (R301). Merk op dat Augustijnken bij Hogenelst, en bij uitbreiding in de literatuurgeschiedenis, wordt ingedeeld bij de sprooksprekers, doorgaans in een paragraaf met Willem van Hildegaersberch; Van Oostrom 2013 wijkt hier van af. De receptie van Augustijnken door literatuurhistorici (tertiaire receptie) is onderdeel van mijn proefschrift-in-wording, maar zie vooralsnog ook Warnar 2005, 102-103 voor de ‘wisselende ontvangst’ van Augustijnkens oeuvre. Overigens zou men ook Augustijnkens andere teksten onder de sproken kunnen rekenen, als men bereid is Hogenelsts definitie wat op te rekken; als de *Dryvoldicheit* een sroke is, kan de *Expositie* dat wat mij betreft ook zijn – die laatste is alleen langer.

tijnken de teksten die van hem bekend zijn schreef of voordroeg voor Jan van Blois. Die indruk kan echter niet zonder meer aangenomen worden, omdat we al met al maar een decennium uit het leven van Augustijnken kennen en hij de aan hem toegeschreven teksten ook zeer wel voor en/of na zijn ‘Schoonhovense’ periode geschreven kan hebben. Met andere woorden: of het hierboven vastgestelde feitelijke publiek van Augustijnken ook het geïntendeerde publiek was van zijn overgeleverde teksten is tot nader order niet zeker. In deze paragraaf wil ik laten zien dat er, voor wie nauwgezet Augustijnkens teksten daarop onderzoekt, wel een aantal nadere publieksaanwijzingen zijn te vinden, maar dat die aanwijzingen nooit evident en alleen naar Jan van Blois wijzen.

Een expliciet geïntendeerd publiek laat zich niet afleiden uit Augustijnkens teksten; er is nergens sprake van opdrachten of evidente verwijzingen naar historische figuren. Dat wil niet zeggen dat er niets is af te leiden over het publiek dat Augustijnken met zijn teksten voor ogen had, maar in plaats van naar een specifiek geïntendeerd publiek, is het misschien beter naar een type geïntendeerd publiek te zoeken: wat voor soort mensen beoogde Augustijnken te bereiken?⁶⁵ Twee zaken vallen dan op: het niveau van de teksten en de aansprekingen. De teksten van Augustijnken zijn behoorlijk ingewikkeld. *Lijd den tijt*, *Van der rijcheit* en *Van den scepe* zijn de makkelijkste: recht-door-zee, weinig mis aan te verstaan. *Dits van der vrouwen borch* lijkt me al ingewikkelder, omdat de allegorie niet meteen verklaard wordt, maar wordt opgebouwd totdat Augustijnken aan zijn publiek vraagt: *Nu vraghe ic elken sonderlec waer si staen, of ghi [de betekenis van het geschetste] kent* – en daarna volgt de dan oplossing.⁶⁶ Nog ingewikkelder zijn de teksten met een meer religieuze inslag: *Dryvoldicheit*, met een enorme informatiedichtheid, en zeker de *Expositie op het Johannesevangelie*, waarover Paul Wackers heeft opgemerkt dat hij ‘vergeleken met bijvoorbeeld Jan van Boendale [...] op een veel hoger intellectueel niveau staat,’ en ook moeilijker is dan de teksten die in de handschriftelijke nabijheid van Augustijnkens tekst zijn overgeleverd.⁶⁷ Augustijnken zal het daarmee eens geweest zijn, want in de epiloog van zijn tekst schrijft hij:

Die dit leest hem behoeft
verstantenes sterc in zinen sin.
Dat raet hem Augustijnkin,
dat hi niet daer in en dwale,
noch ghenen andren sin en hale
dat men van rechte sal verstaen.⁶⁸

Augustijnkens *Expositie* moet, volgens de auteur, met een scherp verstand tegemoet getreden worden om begrip van de tekst mogelijk te maken. Even verderop laat hij – hoewel de kans op een topos hier wel erg groot is – doorschemeren dat ook hij niet honderd procent zeker van zijn zaak is: *Ende wie dat verbetren can ofte hier in ghebreket*

65 De tegenstelling ‘specifiek’- ‘type’ is misschien niet helemaal zuiver, maar ik heb geen beter alternatief; vgl. ook Sonnemans’ weinig onderscheidende indeling in (o.a.) ‘algemeen’, ‘abstract’ en ‘specifiek’ (Sonnemans 1995).

66 Kossmann 1940, 124, v. 142–144.

67 Wackers 2002, 9.

68 Kienhorst & Schepers 2009, 345, v. 1019–1024.

yet, ic weeys hem dan<c>, want men niet versmaden en sal der wiser leere.⁶⁹ Dat moeilijkheid niet alleen bepaald wordt door inhoud, maar ook door vorm, laat *Mich heeft een ridder die waldoen haet* zien.⁷⁰ Dit is een tekst van drie strofes van negen verzen, waarvan de betekenis afhangt van de plaats waar men de interpunctie plaatst. De eerste verzen diplomatisch:

Mich heeft een ridder die waldoen haet
 Tot geenre tyt hy es gemint
 Den trouwen goede hi versmaet
 Niet hi es ter doecht gezint⁷¹

Wie het einde van elk vers beschouwt als het einde van een zin, leest een hekeldicht over een weinig genereuze ridder. Wie steeds het eerste deel van een even vers bij het voorgaande oneven vers leest, leest een lofdicht. Het is een vernuftig procedé, waarvan C.F.P. Stutterheim (1967, 1969, 1980) heeft laten zien dat het ook bij een boerde in het handschrift-Van Hulthem is toegepast; het Engelse *Now the law is laid by clear conscience* laat zien dat de vorm niet uniek was voor het Middelnederlands.⁷² Met het nodige performancetalent, of juist wanneer men de tekst voor zichzelf leest, is het procedé misschien niet eens zo heel moeilijk om te begrijpen, maar rechtdoorzee is de tekst zeker niet; het is een doordenkertje. Daarom, en hoewel elk op hun eigen manier, zou ik willen zeggen dat de teksten van Augustijnken gemeen hebben dat ze iets vragen iets van hun publiek: een investering in mee- of doordenken, en hoewel dat geen specifieke, historische identificaties oplevert, is het wel veronderstelbaar dat Augustijnkens publiek enige ontwikkeling gehad moet hebben om zijn teksten te kunnen waarderen.

De manier waarop een auteur zijn publiek aanspreekt, kan de onderzoeker aanwijzingen geven over welk publiek door de auteur beoogd werd. Een letterlijke naam is dan niet per se nodig, zeker niet wanneer de onderzoeker een type publiek wil beschrijven en 'slechts' wil weten of er mannen of vrouwen worden aangesproken, van welke leeftijd, en met welke woorden. Aan het slot bij de *Dryvoldicheit* bijvoorbeeld spreekt Augustijnken zijn publiek zo aan: *O ghi mannen metten wiven!*⁷³ De auteur stelt zich hier een publiek voor van beide seksen (of eventueel alleen getrouwde mannen),

69 Kienhorst & Schepers 2009, 345, v. 1031-1034.

70 De tekst wordt ook aangehaald als *Het sin lude die mich vragen*, maar dan wordt het gedichtje van vier regels dat aan *Mich heeft een ridder die waldoen haet* voorafgaat bij Augustijnkens tekst gerekend. Over de vraag of dat moet en wat de consequenties van in- of exclusie zijn, is in de jaren zestig stevig gedebatteerd. Ik zie geen reden ze bij de tekst van Augustijnken te rekenen: inhoudelijk en formeel is er geen aansluiting, en dat de tekstgrens niet gemarkeerd is door rubricatie of een witregel, komt wel vaker voor in het handschrift waarin de tekst is overgeleverd (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 128 E 2). Zie voor de discussie Stutterheim 1967, Heeroma 1968, Stutterheim 1969 en Stutterheim 1970.

71 Aafgeschreven via <http://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/haags-liederenhandschrift>, f. 15v.

72 Met dank aan Jenni Nuttall en Remco Sleiderink voor deze verwijzing. Overigens is ook al eens als 'zeer aannemelijk' voorgesteld dat de dubbelzinnigheid van dit gedicht gelezen moet worden tegen de achtergrond van de labiliteit van de voorganger van Augustijnkens opdrachtgever in Den Haag (Albrecht van Beieren), de zwakzinnig geworden Hollandse graaf Willem V (Stutterheim 1967, 104-106). Ik vind die aannemelijkheid wel meevallen en verklaar de dubbelzinnigheid liever minder psychologiserend en meer vanuit de literaire traditie. Bovendien zegt het onderwerp niet per se iets over het publiek, terwijl dit artikel zich daar op richt; ik laat de suggestie daarom even terzijde.

73 Blommaert 1851, 123, 303.

wat anders is dan in de afsluiting van *Dits van der vrouwen borch*, waar hij alleen vrouwen adresseert: *Augustinken leghtet voer oghen allen goeden reinen wiven*.⁷⁴ Problematischer is de situatie in de epiloog van *Vanden scepe*. Twee van de handschriften die deze tekst bevatten (het Haags Liederenhandschrift en het handschrift-Van Hulthem), beginnen die epiloog met hetzelfde vers: *O ghi heren van hogher aert*.⁷⁵ Het derde handschrift (het Smalle Lucidariushandschrift) heeft echter *Ach, ridderen, knapen van hogher aert*.⁷⁶ Het verschil is minimaal, maar moet niet over het hoofd gezien worden: waar de eerste tekst alleen 'heren van hoge komaf' worden aangesproken (en ook nog eens direct: *o ghi*), presenteert de tweede een verfijnder onderscheid. Welke consequenties dat onderscheid voor de betekenis heeft, is overigens niet evident. Het *Middelnederlands Woordenboek* vermeldt voor *cnape* diverse betekenissen, die gemeen hebben dat het om een man gaat, vaak van jonge leeftijd en van een zekere (maar niet al te hoge) komaf; verder kunnen knapen volwassen en onvolwassen zijn, getrouwd en ongetrouwd, dienaar van de stad, de kerk of het hof, enzovoorts. Welk soort 'knaap' er in de tweede versie aangesproken wordt is onduidelijk, maar helder is wel dat er in de tweede versie een specifiekere publiek explicieter wordt aangesproken.

Wie met een dergelijk microfilologisch vergrootglas door de tekst gaat, vindt ook eerder al een ander minimaal, maar in potentie impactrijk verschil. Als op enig moment Vrouwe Eer het personage Augustijnken, en daarmee het publiek van de schrijver Augustijnken, de les leest over de stand van zaken in de wereld, zegt zij, wederom in twee handschriften: *[Hi] en sal sijn getide niet verslapen, sijnt vrouwen, heren oft knapen*.⁷⁷ Het eerder al afwijkende handschrift heeft *Hi en mach sijn tijt niet verslapen, het sijn heren, ridderen, cnapen*.⁷⁸ Opnieuw zien we hier een klein verschil, dat een behoorlijke invloed kan hebben op wie zich aangesproken voelt door de tekst; waar in de tweede versie allerlei soorten mannen worden aangesproken, richt in de eerste versie de Vrouwe zich ook tot vrouwen, waardoor ook zij zich aangesproken (kunnen) voelen door de lessen van de tekst.

Wat opvalt, is dat de hier uitgevoerde close reading van Augustijnkens teksten niet op de vrij specifieke publieksgroepen uitkomt die in eerder onderzoek naar Augustijnken zijn voorgesteld; sterker, de observaties in het bovenstaande geven aanleiding om eerdere voorgestelde publieksgroepen opnieuw in twijfel te trekken. Dat gaat dan bijvoorbeeld om de aanname dat Augustijnken een Dordrechts auteur was die schreef voor een Dordrechts publiek. In hun *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572* lezen de auteurs *Van den scepe* als een sleuteltekst (overigens zonder dat die term gebruikt wordt): 'Het gedicht had uiteraard vooral een moraliserende bedoeling. In Holland was immers de partijstrijd tussen Hoeken en Kabeljauwen een voortdurende splijtzwam en geldzucht en na-ijver leken het maar al te dikwijls te winnen van de oude, ridderlijke waarden.'⁷⁹ Deze stelling wordt niet nader toegelicht, maar wat de denkpijpe was laat

74 Brinkman & Schenkel 1999, 340, v. 175-176.

75 Brinkman & Schenkel 1999, 617, v. 557 (Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 15.589-623. Ook Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 128 E 2 heeft deze lezing.).

76 Blommaert 1851, 112, v. 560 (het gaat dan dus om Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 15.642-51).

77 Brinkman & Schenkel 1999, 609, v. 270-271.

78 Blommaert 1851, 108, v. 281-282.

79 Van Herwaarden e.a. 1996, 192.

zich raden: *Van den scepe* is een pacifistische tekst, waarin wordt opgeroepen tot toenadering en Augustijnken leefde in een turbulente tijd, dus als hij oproept tot vrede, dan zal dat wel slaan op de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Dwingend is deze interpretatie, of überhaupt het lezen van *Van den scepe* als sleuteltekst, geenszins, omdat *Van den scepe* nergens naar concrete personen, gebeurtenissen of handelingen verwijst. De indruk dat deze onderzoekers op een verkeerd spoor zitten, wordt versterkt door het vervolg: 'Augustijnken als Dordts auteur kon bij zijn in eerste aanleg Dordtse publiek rekenen op een direct begrip voor de elementen in zijn tekst. Wie kenden beter de waarde van een goed schip dan de kooplieden en de schippers aan weerszijden van Wijnhaven en Voorstraatshaven, en waar wist men beter hoe deze te bouwen?'⁸⁰ De vraag is meer retorisch dan argumentatief, want in een taalggebied dat zo dooraderd is met waterwegen is het aannemelijk dat iedereen die wel eens reist op de hoogte is van elementaire kennis van een schip, en meer is niet nodig om de allegorie in de tekst van Augustijnken te begrijpen. Maar belangrijker, niet alleen de relatie tussen *Van den scepe* en de twisten is een erg onzekere, ook de relatie van Augustijnken met Dordrecht is dat. De aanname dat Augustijnken uit Dordrecht komt, zit diep in de medioneerlandistiek verankerd. Voor zover ik na heb kunnen gaan, vindt zij haar oorsprong bij J.F. Willems, die in 1837 in *Belgisch museum voor de Nederduitsche tael- en letterkunde en de geschiedenis des vaderlands* kond doet van het aantreffen van teksten van Augustijnken 'ter bibliotheek van den heer Van Hulthem' en stelt: 'Naer den inhoud zyner gedichten moet hy te Dordrecht, of in de ommestrecken, gewoond hebben.'⁸¹ Die 'inhoud' is de inhoud van *Van den scepe*, waarin hij – in het handschrift Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 15.589-623 althans – vond dat Augustijnken meldt (dat) *binnen Dordrecht wasic gestaen*, en na een korte wandeling uitkwam bij de rivier de Merwede.⁸² Ook een ander handschrift dat hij in de bibliotheek van Van Hulthem aantrof (nu: Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 15.642-51) bevatte deze tekst, maar niet de verwijzing naar Dordrecht in de proloog. Wel bevatte deze versie (i.t.t. die in het andere handschrift) een verwijzing in de epiloog: *Des avont spade ic gerochte binnen Dordrecht, daer ic uut quam*.⁸³ Kortom, als we de versies waarin *Van den scepe* is overgeleverd samennemen, laat de als belevend ik optredende verteller Augustijnken het verhaal beginnen en eindigen in Dordrecht. Die prominente rol voor Dordrecht is opvallend, maar volgens mij geen argument om auteur én tekst onlosmakelijk met Dordrecht te verbinden. Dat de auteur in Dordrecht gewoond heeft, zoals Willems veronderstelde, laat staan ervandaan kwam, is op basis van zijn teksten een ongegronde aanname; in zijn andere teksten ontbreekt elke aanwijzing naar een geografische realiteit. Dat hij in geen van de rekeningen met het toponiem 'van Dordt' genoemd wordt, lijkt me een extra reden om dat in de moderne tijd ook niet meer te doen: Augustijnken was tot in de negentiende eeuw niet 'van Dordt' en, belangrijker voor dit artikel, er is geen reden aan te nemen dat zijn teksten een Dordrechts publiek intenderen. Dat

⁸⁰ Van Herwaarden e.a. 1996, 193. Overigens merken ook zij op dat in Dordrecht geen grote schepen (zoals koggen, het schip uit *Van den scepe*) werden gemaakt, maar vooral 'riviervaartuigen en kleine vissersschuiten.'

⁸¹ Willems 1837, 353.

⁸² Brinkman & Schenkel 1999, 603, v. 15 & v. 24.

⁸³ Blommaert 1851, 112, v. 559-560.

Van den scepe voor een Dordts publiek was kan niet uitgesloten worden (ze zullen op zijn minst geveleid zijn geweest door de centrale rol van hun stad), maar dwingend is de connectie niet: Dordrecht was als grote stad en knooppunt van vele wegen een handig en herkenbaar decor om een verhaal in te situeren. Een verhaal in (of nabij) Dordrecht was ook interessant voor niet-Dordtenaren, zoals (bijvoorbeeld) *CSI: New York* ook vele niet-New Yorkers op gezette tijden aan de tv bindt.⁸⁴

Een tweede hypothese over een specifiek geïntendeerd publiek van Augustijnkens teksten is Geert Warnars verbinding van auteur en oeuvre met de Duitse Orde.⁸⁵ Aan de banden tussen Augustijnken, Jan van Blois en de Duitse Orde doet dit artikel niets af: de archivalische gegevens spreken wat dat betreft voor zich. Dat de van Augustijnken overgeleverde teksten tegen het decor van de Duitse Orde geïnterpreteerd moeten worden vind ik veel minder dwingend. Dat Augustijnken zijn teksten in zijn Schoonhovense periode, en dus onder invloed van de Duitse Orde, schreef, is bijvoorbeeld zeker niet bevestigd. Bovendien is nergens in de teksten sprake van expliciete historische verwijzingen die de auteur met de Orde in verband brengen. De enige door Warnar als kroongetuige aangehaalde passage over Karel IV en zijn ‘tweesnijdende keizerlijke zwaard’ komt maar in één van de vier handschriften met de *Dryvoldicheit* voor; een stevig staaltje *variance*, waarbij het onduidelijk is wie (Augustijnken of een latere en anonieme kopiïst-editeur?) ervoor verantwoordelijk is. Die onduidelijkheid zorgt ervoor dat de tekst en de auteur veel minder evident historisch te duiden zijn dan Warnar het deed voorkomen.⁸⁶

Conclusies

In de afsluiting van de *Wereld in woorden*-passage over Augustijnken stelde Van Oostrom vast dat we nog altijd meer niet dan wel weten over Augustijnken (zie hierboven). Dit artikel veroorzaakt geen positievere balans, maar verergert de situatie. Waar Van Oostrom nog nadrukkelijk de mogelijkheid openliet dat de Gentse Augustijnken dezelfde was als de Hollandse Augustijnken, hoop ik hierboven die gelijkstelling weerlegd hebben door te wijzen op de (nagenoeg) gelijktijdige activiteiten van beide Augustijnkens en, hoewel van veel minder belang, de uniciteit van de naam en de vorm waarin de naam gesteld is enigszins te nuanceren. De biografie van de literaire Augustijnken is daarmee bekort tot het decennium na 1358, wanneer hij voor het eerst opduikt in noordelijke rekeningen. In die rekeningen komt hij niet alleen, maar wel vooral voor in het gevolg van Jan van Blois, een edelman die ik in dit artikel wat uitgebreider heb willen contextualiseren. In tegenstelling tot de, voor medioneerlandistieke begrippen, vrij royale informatie over Augustijnkens feitelijke publiek, ko-

⁸⁴ Bovendien is *Van den scepe* niet bepaald een lofzang op Dordrecht.

⁸⁵ Warnar 2005.

⁸⁶ Warnar 2005, 124. Warnar veronderstelt dat de tekst met ‘zwaardpassage’ van Augustijnken is, en dat de versie in de Berlijnse en Nijmeegse Zielentroostcodices is aangepast (mogelijk door Augustijnken zelf) omdat ‘Augustijnkens zwaardenleer niet besteed’ was aan de bezitters van die handschriften; argumentatie voor die (prikkelende) veronderstelling ontbreekt.

men we op basis van zijn teksten erg weinig te weten over Augustijnkens geïntendeerde publiek. Zeker wie in Augustijnkens teksten speurt naar evidente aanwijzingen voor een specifiek geïntendeerd publiek komt van een koude kermis thuis: er zijn geen verwijzingen naar historische gebeurtenissen en de enige mogelijke verwijzing naar historische plaatsen en figuren zijn, naast polyïnterpretabel, instabiel overgeleverd, waarbij niet duidelijk is aan wie de verwijzingen mogen worden toegedicht. De identificatie van een geïntendeerd publiek, blijft daarom steken op een wel heel algemeen typologisch niveau: Augustijnkens teksten zijn doorgaans vrij moeilijk om te begrijpen en veronderstellen dus een geoefend en/of geconcentreerd publiek. Overige stellingen, bijvoorbeeld wat betreft het geslacht of de leeftijd van het geïntendeerde publiek, zijn op basis van informatie uit de tekst nauwelijks verdedigbaar. Deze conclusies maken dat de gaten in onze kennis van Augustijnken aan het eind van dit artikel niet kleiner zijn geworden, maar wel dat een aantal pogingen de gaten te vullen kritisch tegen het licht zijn gehouden en zijn verworpen; er is nu misschien minder grond, maar de grond die over is, is wel vaster onder de voeten.

Summary

Augustijnken is one of the most widely known medieval Dutch itinerant storytellers. Seven texts are commonly ascribed to him; all short and rhyming, but very diverse regarding their contents – from pun to gospel interpretation. Since the 1850s, Augustijnken has been mostly situated at the Court of Jean of Blois (Schoonhoven, Holland), but from the 1990s onwards, scholars have also argued and assumed that he worked in the Flemish city of Ghent. This article shows that the latter hypothesis is probably not true, mainly because the archival references to both Augustijnkens overlap. In addition, this contribution argues that it is impossible to derive an actual intended audience from Augustijnken's oeuvre, as the texts lack factual evidence. Earlier claims regarding Augustijnken's audience are based on references, which are rather vague and textually instable. In discussing these earlier suggestions, this article also rejects the idea that Augustijnken should be referred to as 'van Dordt', as there are no actual clues that he originated from that city.

Adres van de auteur:

Universiteit Utrecht
Faculteit Geesteswetenschappen
Trans 10
NL-3512 JK Utrecht
G.Bouwmeester@uu.nl

Bibliografie

- Blommaert, Ph. (ed.), *Oudvlaemsche gedichten der XIIIe, XIIIe en XIVe eeuwen III*. Gent: L. Hebbelynck, 1851.
- Brinkman, Herman & Janny Schenkel (ed. & inl.), *Het handschrift-Van Hulthem. Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België, 15.589-623 II*. Hilversum: Verloren, 1999 (Middeleeuwse Verzamelhandschriften uit de Nederlanden 7).
- De Boer, D.E.H., J.W. Marsilje & M.J. van Gent (ed.), *De rekeningen van de grafelijkheid van Holland uit de Beierse periode. Serie I. De hofrekeningen en de dijkgraafsrekeningen van de Grote Waard. Dl. 1358-1361, uitg. door de Werkgroep 'Holland 1300-1500*. Den Haag: ING, 1997 (Rijks Geschiedkundige Publicatiën uitgegeven door het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grote Serie 237).
- De Lange van Wijngaerden, C.K., *Geschiedenis der heeren en beschrijving der stad van der Goude I*. Amsterdam: Van Cleef, 1813.
- De Pauw, Napoleon & Julius Vuylsteke, *De rekeningen der stad Gent. Tijdvak van Jacob van Artevelde, 1336-1349 I: 1336-1339*. Gent: De boekhandel van Ad. Hoste, 1874.
- De Pauw, Napoleon & Julius Vuylsteke, *De rekeningen der stad Gent. Tijdvak van Jacob van Artevelde, 1336-1349 II: 1340-1345*. Gent: De boekhandel van Ad. Hoste, 1880.
- De Pauw, Napoleon & Julius Vuylsteke, *De rekeningen der stad Gent. Tijdvak van Jacob van Artevelde, 1336-1349 III: 1346-1349*. Gent: De boekhandel van Ad. Hoste, 1885.
- Fraeters, Veerle, 'Medioneerlandistiek in context. Literair-historici op zoek naar Hermes en Philologia', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 120 (2004), 298-308.
- Froissart, Jean, 'Chronicles, Book 3, §226', in: Peter Ainsworth & Godfried Croenen (ed.), *The Online Froissart*. Sheffield: HRIONline, 2013 (version 1.5), via <http://www.hrionline.ac.uk/onlinefroissart> (geraadpleegd 2 september 2014) (MS. Berlin Rehdiger 3, f. 273v).
- Goudriaan, K., M.J. van Gent & R.P. de Graaf, 'Een eigen koers', in: P.H.A.M. Abels, K. Goudriaan, N.D.B. Habermehl & J.H. Kompagnie (red.), *Duizend jaar Gouda: een stadsgeschiedenis*. Hilversum: Verloren, 2002, 50-93, 721-724.
- Groffen, Dimphéna, 'Mechteld van Gelre', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, via <http://resources.huygens.knaw.nl> (geraadpleegd 2 september 2014).
- Heeroma, K., 'Augustijnkens meelied', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 84 (1968), 38-52.
- Hogenelst, Dini, *Sproken en sprekers. Inleiding op en repertorium van de Middelnederlandse spoken I-II*. Amsterdam: Prometheus, 1997 (Nederlandse literatuur en cultuur in de middeleeuwen 16).
- Jonckbloet, W.J.A., *Geschiedenis der Middennederlandsche dichtkunst III*. Amsterdam: P.N. van Kampen, 1854.
- Kalff, G., *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde I*. Groningen: J.B. Wolters, 1906.
- Kienhorst, Hans & Kees Schepers (ed.), *Het Wiesbadense handschrift. Hs. Wiesbaden, Hessisches Hauptstaatsarchiv, 3004 B 10*. Hilversum: Verloren, 2009.
- Klein, J.W., 'Ghescreven ofte gheprint. Aspecten van de (Goudse) middeleeuwse boekproductie', in: H. Pleij & J. Reynaert (red.), *Gescreven en gedrukt. Boekproductie van handschrift naar druk in de overgang van Middeleeuwen naar moderne tijd*. Gent: Academia Press, 2004, 67-84.
- Klein, T., 'Die Rezeption mittelniederländischer Versdichtungen im Rheinland und Augustijns "Herzog von Braunschweig"', in: R. Schlusemann & P. Wackers (red.), *Die spätmittelalterliche Rezeption niederländischer Literatur im deutschen Sprachgebiet*. Amsterdam & Atlanta: Rodopi, 1997 (Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 47), 79-108.
- Kossmann, E.F., *Die Haager Liederhandschrift. Faksimile des Originals mit Einleitung und Transskription II: Einleitung und Transskription*. Den Haag: Martinus Nijhoff, 1940.
- Kuys, Jan, Leontien de Leeuw & Valentijn Paquay (ed., vert., inl.), *De Tielse kroniek. Een geschiedenis van de Lage Landen van de volksverhuizingen tot het midden van de vijftiende eeuw, met een vervolg over de jaren 1552-1566*. Amsterdam: Verloren, 1983.
- Lingbeek-Schalekamp, C., *Overheid en muziek in Holland tot 1672. Een onderzoek naar de rechten en plich-*

ten van zangers, organisten, beiaardiers en speellieden, in overheidsdienst in de Nederlanden, in het bijzonder in Holland, tot 1672. Z.p., 1984.

- Nicholas, David & Walter Prevenier, *De Gentse stads- en baljuwsrekeningen.* Brussel: Paleis der Academiën, 1999.
- Quak, Arend, 'Zwischen zwei Sprachen. Zum Maastrichter Passionsspiel', in: Carla Dauven-van Knippenberg & Helmut Birkkhan (red.), *Sô wold ich in fröiden singen. Festgabe für Anthonius H. Touber zum 65. Geburtstag.* Amsterdam & Atlanta: Rodopi, 1995 (Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 43-44), 399-408.
- Scheepsma, Wybren, *De Limburgse Sermoenen. De oudste preken in het Nederlands.* Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2005 (Nederlandse literatuur en cultuur in de middeleeuwen 26).
- Schmidt-Ernsthäusen, A.A.M., *Rekeningen in het archief van de Graven van Blois. Rekening van de rentmeester-generaal Gijbsrecht stomme van 24 december 1358 tot 24 juni 1359.* Inv. Nr. 35. Z.p., 1981 (Nationaal Archief, Nadere Toegangen 49).
- Schmidt-Ernsthäusen, A.A.M., *Inventaris van het archief van de Graven van Blois, 1304-1397.* Den Haag: Nationaal Archief, 1982.
- Schönfeld, M., 'Uit middeleeuwse kronieken', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 34 (1915/1916), 107-121.
- Sleiderink, Remco, 'Dichters aan het Brabantse hof (1356-1406)', in: *De nieuwe taalgids* 86 (1993), 1-16.
- Sonnemans, Gerard, *Functionele aspecten van Middelnederlandse versprologen. Een wetenschappelijke proeve op het gebied van de Letteren I: studie.* Boxmeer [zonder uitgever], 1995.
- Stutterheim, C.F.P., 'Mens of duivel? Augustijnken's "Ridder die waldoen haet"', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 84 (1967), 38-52.
- Stutterheim, C.F.P., 'Raadsel of grap? Nogmaals Augustijnken's "Klacht"', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 85 (1969), 194-211.
- Stutterheim, C.F.P., 'Strofen van negen verzen', in: *Spiegel der letteren* 22 (1980), 1-15.
- Te Winkel, J., *De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde II: Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde van Middeleeuwen en Rederijkerstijd (2).* Haarlem: de erven F. Bohn, 1922².
- Van Anrooij, W., 'Feit of fictie? Medioneerlandistiek en de geschiedwetenschap', in: F.P. van Oostrom e.a., *Misselike tonghe. De Middelnederlandse letterkunde in interdisciplinair verband.* Amsterdam: Prometheus, 1991 (Nederlandse literatuur en cultuur in de middeleeuwen 5), 98-110, 207-214.
- Van Buuren, A.M.J., 'Augustijnkens "Expositie" van de proloog op het Johannesevangelie. Kritische tekst, tentatieve vertaling, enkele voorlopige aantekeningen. Een tussentijds verslag', in: A.M.J. van Buuren, *Daer om heb ik ter scole gegaen*, Utrecht: Instituut de Vooys, 1994, 1-57.
- Van der Kaaij-Huibers, Bea, 'Muziek en dans aan het hof van Jan van Blois (1342-1381)', in: *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 45,2 (1995), 91-109.
- Van Dijk, Hans, '14 mei 1364: De graaf van Blois bezoekt een zoldertheater in Dordrecht. Middelnederlands toneel', in: M.A. Schenkeveld (red.), *Nederlandse literatuur: een geschiedenis.* Amsterdam & Antwerpen: Uitgeverij Contact, 1998, 62-67.
- Van Herwaarden, J., D.E.H. de Boer, F.J.W. Kan & G. Verhoeven, *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572.* Hilversum: Verloren, 1996 (Geschiedenis van Dordrecht 1).
- Van Oostrom, Frits, *Wêrld in woorden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1300-1400.* Amsterdam: Bert Bakker, 2013 (Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1b).
- Van Oostrom, Frits, *Het woord van eer. Literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400.* Amsterdam: Meulenhoff, 1987.
- Van Oostrom, F.P., *Lantsloot vander Haghedochte. Onderzoekingen over een Middelnederlandse bewerking van de Lancelot en prose.* Amsterdam: Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij, 1981.
- Van Werveke, Alfons, *Gentse stads- en baljuwsrekeningen (1351-1364). Met een inleiding door Hans van Werveke.* Brussel: Paleis der Academiën, 1970.
- Vuytsteke, Julius, *Gentsche stads- en baljuwsrekeningen 1280-1336. Comptes de la ville et des bailles de Gand 1280-1336.* Gent: Meyer-van Loo, 1900.

Wackers, Paul, *Tenig naar de bron*. Utrecht: Oratiereeks Faculteit der Letteren, 2002.

Warnar, Geert, 'Augustijnken in Pruisen. Over de drijfveren van een Middelnederlandse dichter en literatuur binnen de Duitse Orde', in: *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 8 (2005), 117-130.

Willems, J.F., 'Berichten wegens oude Nederduitsche dichters', in: *Belgisch museum voor de Nederduitsche taal- en letterkunde en de geschiedenis des vaderlands* 1 (1837), 340-380.

Inhoud/Contents

FRED LODDER	Een erotische boerde	71
LISANNE VROOMEN	Ick byn verdoelt op deser jacht <i>Gedachten over het publiek van Berlijn, SBB-PK, mgo 185 en de rol van de wereld</i>	91
GERARD BOUWMEESTER	Augustijnken primair <i>Over het feitelijke en geïntendeerde primaire publiek van Augustijnkens oeuvre</i>	108
VEERLE FRAETERS	Naar aanleiding van .../Apropos of ... Stoute woorden <i>De ongetemde tong. Opvattingen over zondige, onvertogen en misdadige woorden in het Middelnederlands 1300-1550.</i> MARTINE VELDUIZEN	129
BAS JONGENELEN	Over een monumentalistische bakker, zotten en Plato <i>Menich Constich Gheest. Het Antwerpse landjuweel van 1561 anders bekeken.</i> JEROEN VANDOMMELE & RUUD RYCKAERT (red.)	134